

Костянтин Володимирович Гусаров

Кафедра цивільного процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна

Олександр Ігорович Попов

Кафедра цивільного процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна

ВИЗНАННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ ЗА ПРАВИЛАМИ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню практики застосування новели окремого провадження цивільного судочинства, зокрема визнанню факту народження або смерті фізичної особи на тимчасово окупованій території України. Проаналізовано окремі нормативні акти та законодавчі зміни, ухвалені для захисту прав і суб'єктів правовідносин у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, здійсненою з метою порушення суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, що вважається актуальністю обраної тематики даної статті. Звертається увага на труднощі доказування зазначеного факту, особливості процедури розгляду справ вказаної категорії, суб'єктного складу процесуальних правовідносин та наслідків набрання судовим рішенням законної сили. Поряд із цим категорія справ, що розглядається у статті, характеризується специфічними правилами підсудності. Метою статті є аналіз практики застосування норм цивільного процесуального права при розгляді справ зазначених категорій. У зв'язку з цим звертається увага на застосування так званих Намібійських винятків, розроблених у зв'язку з необхідністю надання доказів, пов'язаних з їх видачею на тимчасово окупованих територіях держави. Тому методи, що використовувались для досягнення мети статті, зумовлені необхідністю наукового пізнання явищ, що описуються в ній. Відтак, при підготовці статті використовувався порівняльно-правовий метод правового регулювання, який полягає в порівняльному аналізі негативних наслідків соціально-правових явищ, пов'язаних із збройною агресією проти України та інших держав, зокрема Республіки Кіпр. Герменевтичне тлумачення застосовувалось для представлення правових норм інших держав. Застосовувався також аналітико-синтетичний підхід, що передбачає аналіз і синтез, зокрема синтез параметричний. Він полягає в обґрунтуванні необхідності й достатності сукупності показників. Результати та рекомендації автора полягають у пропозиціях законодавчого закріплення особливостей розгляду цивільних справ судами, пов'язаних із захистом правовідносин, що виникли (існують) на тимчасово-окупованій території України, та вдосконалення доказування тих чи інших правовідносин.*

Ключові слова: окреме провадження, збройна агресія Російської Федерації, підсудність, доказування, процедура розгляду справи.

Konstantin V. Gusarov, Oleksandr I. Popov
Department of Civil Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

RECOGNITION OF THE FACT OF BIRTH OR DEATH IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY UNDER THE RULES OF SPECIAL PROCEEDINGS

Abstract. *This study investigates the practice of application of the special civil proceedings, in particular the recognition of the fact of birth or death of an individual in the temporarily occupied territory of Ukraine. The study analyses certain regulations and legislative changes adopted to protect the rights and subjects of legal relations in connection with the armed aggression of the Russian Federation, committed to violate the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, which is considered relevant to this subject. Attention is drawn to the difficulties of proving this fact, the specific features of the procedure for consideration of cases of this category, the subjective composition of procedural legal relations and the consequences of the entry into force of a court decision. In addition, the category of cases considered in the study is described by specific rules of jurisdiction. The purpose of the study is to analyse the practice of applying the rules of civil procedural law in cases of the specified categories. In this regard, attention is drawn to the application of the so-called Namibian Exception, developed in connection with the need to provide evidence related to their issuance in the temporarily occupied territories of the state. Therefore, the methods used to achieve the purpose of the study are conditioned by the need for scientific cognition of the described phenomena. Therefore, in preparing the study, a comparative legal method of legal regulation was used, which lies in a comparative analysis of the negative consequences of social and legal phenomena associated with armed aggression against Ukraine and other states, including the Republic of Cyprus. Hermeneutic interpretation was used to represent the legal provisions of other states. An analytical-synthetic approach was also used, which involves analysis and synthesis, in particular parametric synthesis. It lies in substantiation of necessity and sufficiency of set of indicators. The results and recommendations of the author include proposals for legislative consolidation of the specific features of consideration of civil cases by courts related to the protection of legal relations that have arisen (exist) in the temporarily occupied territory of Ukraine, and for improvement of the proof of certain legal relations.*

Keywords: special proceedings, armed aggression of the Russian Federation, jurisdiction, evidence, proceedings.

ВСТУП

20 лютого 2020 р. розпочалася сьома річниця збройної агресії Російської Федерації проти України. Впродовж цього терміну буремні виклики наша держава отримала від зазначених злочинних дій держави-сусіда. Передусім це значні людські втрати, зламані долі, необхідність матеріального забезпечення відсічі збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків тощо. Разом з тим Україна постала перед необхідністю нормативного закріплення низки правовідносин, пов'язаних із законодавчим регулюванням цієї агресії, забезпе-

чення прав і свобод громадян, що проживають на її тимчасово окупованих територіях, а також прийняття низки нормативних актів щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [1–5].

Автором раніше була оприлюднена одна з праць за вказаною тематикою [6]. Однак у зв'язку з необхідністю наукової розробки даного напрямку дослідження вважаємо за необхідне підійти до аналізу зазначеної проблематики більш уважно й поглиблено. Так, за межами раніше оприлюдненої роботи залишилась характеристика засобів доказування та процедури доказування фактів народження або смерті на тимчасово окупованих територіях України, особливостей повідомлення про час та місце розгляду справи заінтересованих у результаті вирішення справи осіб, а також доведення необхідності фіксації деяких особистих даних у судових рішеннях. Разом з цим потребують поглибленого вивчення об'єктивні та суб'єктивні межі актів правосуддя за вказаними категоріями справ окремого провадження. Зазначені обставини, поряд з іншими, зумовлюють необхідність повернення до наукового дослідження особливостей розгляду цивільних справ про встановлення в судовому порядку фактів народження або смерті на тимчасово окупованих територіях України.

Водночас не можна не звернути увагу на необхідність юридичної фіксації тих чи інших фактів, що мають юридичне значення та відбуваються на тимчасово окупованих територіях України як на невід'ємній частині території держави, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Так, згідно з ч. 3 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII¹, на Російську Федерацію як на державу-окупанта покладається відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина згідно з нормами і принципами міжнародного права. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»², правовий статус тимчасово окупованих територій в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, у Донецькій та Луганській областях поряд із правовим режимом на зазначених територіях, визначаються

¹ Закон України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Law of Ukraine No 1207-VII “On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine”. (2014, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

² Закон України № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Law of Ukraine No 2268-VIII “On the peculiarities of state policy to ensure the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions”. (2018, January). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>

вказаним нормативним актом, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України»¹, іншими законами та міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права.

Анексування території суверенної держави з боку держави-сусіда внаслідок начебто порушення прав групи населення, етнічно наближеного до титульної нації держави-агресора, не є новою у всесвітній історії. Наприклад, 20 липня 1974 р. внаслідок турецької військової агресії проти Республіки Кіпр з причини начебто порушення прав турків-кіпріотів, було анексовано близько 40% території суверенної острівної держави. Через 40 років – 20 лютого 2014 р. стало початком збройної агресії Російської Федерації проти України внаслідок, нібито, захисту російськомовного населення на територіях Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, Донецької та Луганської областей.

Негативні наслідки збройних агресій ХХ та ХХІ століть не залишилися поза увагою міжнародної демократичної спільноти. Поряд з цим правову оцінку наслідків агресивних дій сусідніх держав надавав у низці своїх рішень і Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Як приклад можна назвати справи «Лоїзиду проти Туреччини», Юдженія Мішелідоу, Міхаель Тимвіос та Дімейде проти Туреччини, «Кіпр проти Туреччини» [7–11] та ін.

Поряд з порушенням прав населення суверенних держав, при здійсненні військового втручання держава-агресор підтримує сепаратистські настрої на окупованих територіях. «У період молдавського конфлікту в 1991–1992 рр., – як зазначено у Рішенні Великої палати у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії», – сили колишньої 14-ї армії (яка спочатку була формуванням, підпорядкованим владі СРСР, потім СНД і згодом Російській Федерації), дислоковані в Придністров'ї, брали участь в операціях на боці сепаратистських сил Придністров'я. Велику кількість зброї зі складів 14-ї армії було добровільно передано сепаратистам, які також мали змогу захоплювати іншу зброю, на що протидії з боку російських військових не було. Крім того, протягом усього періоду цих сутичок між органами влади Молдови та придністровськими сепаратистами російські керівники підтримували сепаратистську владу своїми політичними деклараціями» [12].

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Використані при підготовці статті матеріали характеризуються наповненням як нормативною, так і науковою базою. Разом з цим ми вважали за можливе

¹ Закон України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Law of Ukraine No 1207-VII “On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine”. (2014, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

дослідити особливості застосування правових норм при розгляді справ як національними судами, так і міжнародною судовою інституцією, юрисдикція якої визнана Україною. Впевнений, що використання іноземних та нормативних джерел при дослідженні предмету цієї роботи ознайомить із практикою правового регулювання аналогічних правовідносин у законодавстві іншої держави, що зіткнулась із аналогічними проблемами, необхідність вирішення яких зараз актуальна в Україні [13]. Водночас доволі цікавим уявляється характеристика сучасного законодавства Республіки Кіпр, що діє у вказаній державі після набуття цією республікою незалежності від Великої Британії та після завершення активної фази турецької агресії [14].

Методи наукового пізнання, що застосовувались в даній роботі, матеріалізуються в елементах механізму правового регулювання тих відносин, в яких той чи інший метод має прояв. Такий висновок ґрунтується на положенні фундаментального дослідження особливостей методу правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин. У ньому, крім зазначеного, В. В. Комаровим справедливо вказується про те, що до елементів механізму правового регулювання, в яких метод вищевказаних правовідносин має прояв, відносяться, насамперед, як конкретний характер правових зв'язків, так і юридичні факти поряд із правами, обов'язками та санкціями [15].

Поряд із наведеною вище характеристикою методу правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин, підготовка цієї наукової статті стала б не можливою без використання одного з сучасних джерел, в якому О. Г. Данильян та О. П. Дзьобань оприлюднили поради, пов'язані з належною організацією наукових досліджень поряд із застосуванням їх адекватної методології. Використання цієї праці дозволило в контексті даної статті відповісти на питання вчених щодо необхідності орієнтування дослідника у використанні епістемологічних концепцій, які, підчас, суперечать одна одній.

Застосування методів наукового пізнання відбувалось насамперед з огляду на феноменологічні засади, екзистенціалізм та партикуляризм. Особливе місце при цьому зайняло використання методу соціально-правового експерименту як методу вивчення соціально-правових явищ і процесів, котрий здійснюється за допомогою спостереження за зміною досліджуваного під впливом тих факторів, які контролюють і направляють їх розвиток [16]. У даному аспекті необхідно відмітити і намагання активного використання порівняльно-правового методу. Необхідність його застосування при підготовці даної статті обумовлюється існуванням явищ, котрі є предметом обговорення у статті, в інших державах та на міжнародному рівні.

Необхідність у порівняльно-правовому дослідженні законодавств різних держав, щодо територіальної цілісності яких застосовувалась збройна агресія іншої держави, обумовила використання порівняльно-правового методу право-

вого регулювання. У зв'язку з цим тлумачення норм права постраждалих від агресії держав поєднувалось із використанням герметичного тлумачення уявлення про іноземні правові норми. Аналіз і синтез зумовив наявність аналітико-синтетичного підходу до вирішення питань, пов'язаних із досягненням мети наукової статті. Історико-правовий метод наукового пізнання став в нагоді у зв'язку із дослідженням історичних витоків тих чи інших явищ, зокрема «намібійських винятків». Використані методи наукового пізнання дозволили забезпечити одержання знань про досліджувані об'єкти. Процес їх пізнання обумовлений, серед іншого, і використанням історичних передумов необхідності запровадження судів міжнародних юрисдикцій над ватажками збройних агресій минулого століття (Нюрнберг, Гаага).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Правові відносини, зокрема врегульовані галузями права цивілістичного напрямку, потребують постійного оновлення у зв'язку з необхідністю правового регулювання соціальних відносин, що виникають в різні часи. Певний час після появи ці правовідносини залишаються не врегульованими правовими нормами. Наприклад, можна вказати про правове регулювання сурогатного материнства та пов'язаних з цим правовідносин, електронної комерції, штучного інтелекту тощо. Разом з цим, поряд із вказаними позитивними змінами у соціальному житті, цивілістична наука та законодавство потребують оновлення у зв'язку із особливостями регулювання і вирішення правовідносин, викликаних збройною агресією Російської Федерації, діяльністю незаконних формувань на територіях Донецької та Луганської областей і неможливістю реалізації національного законодавства на тимчасово окупованих територіях України.

Неможливість фактичної реалізації владних повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування на зазначених територіях нашої держави викликає необхідність здійснення юридично-значущих дій та встановлення юридичних фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб з боку органів державної влади (зокрема, судової) за межами тимчасово окупованих територій України. Така необхідність вимагається законодавчо-закріпленим правилом про те, що будь-які органи, посадові та службові особи, а також їх діяльність, вважаються незаконними за умови, якщо такі органи або особи створені, обрані або призначені у порядку, не передбаченому нормами національного законодавства. Виданий цими органами (особами) будь-який акт (рішення, документ) є недійсними та не створює правових наслідків.

Таким чином, встановлення юридичних фактів народження або смерті фізичної особи на тимчасово окупованих територіях незаконними (за змістом ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим

на тимчасово окупованій території України»¹) органами, їх посадовими та службовими особами, не тягне, з одного боку, правових наслідків для легітимних правовідносин, які з цим пов'язані. Надання подіям народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях України можливості отримати легітимне юридичне закріплення знайшло відображення у нормах ЦПК України², в той час коли норми цивільного матеріального права не зазнали доповнень у зв'язку із соціальними відносинами даної галузі, враховуючи особливості встановлення та юридичної ресстрації фактів народження або смерті фізичних осіб на тимчасово окупованій території України.

Цілком логічним є віднесення даної категорії цивільних справ законодавцем до окремого провадження цивільного судочинства. У зв'язку з цим В. В. Комаров слушно вказує на те, що у всі періоди кодифікацій цивільного процесуального законодавства каталог справ окремого провадження був різним. Законодавець лише визначав їх перелік. Такий техніко-юридичний прийом віднесення певних справ до сфери цивільної судової юрисдикції не знайшов належної наукової інтерпретації, а аналіз складу справ окремого провадження свідчив про їх явну неоднорідність [17].

Норма цивільного процесуального законодавства, що передбачає особливості встановлення фактів народження або смерті на тимчасово окупованих територіях України, розташована у главі 6 Розділу IV ЦПК України³, яка містить порядок розгляду судами цивільної юрисдикції справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення в цілому. Не дивлячись на відсутність нормативного закріплення встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України у ч. 1 ст. 315 ЦПК України, можливість розгляду справ даної категорії витікає із змісту ч. 2 ст. 315 ЦПК України. Згідно із цією нормою, у судовому порядку можуть встановлюватись інші факти, від яких залежить виникнення, зміна чи припинення особистих або майнових прав фізичної особи за умови не визначеності законом іншого порядку їх встановлення.

Стаття 317 ЦПК України⁴ встановлює процесуальні особливості провадження у справах про встановлення наступних фактів: 1) народження на тимчасово

¹ Закон України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Law of Ukraine No 1207-VII "On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine". (2014, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

² Цивільний процесуальний кодекс України. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Civil Procedural Code of Ukraine. (2004, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

³ Там же, 2004.

Ibidem, 2004.

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Civil Procedural Code of Ukraine. (2004, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

окупованих територіях України; 2) смерті особи на вказаних територіях. Виходячи з цього метою даної роботи є дослідження особливостей розгляду цивільних справ зазначених категорій.

Суб'єктами звернення до суду по справам щодо встановлення факту народження на тимчасово окупованих територіях є батьки, родичі, їх представники або інші законні представники дитини. Заява про встановлення факту смерті особи на вищезазначеній території України може бути подана родичами померлого або їхніми представниками.

Підсудність справ обох категорій вказаних справ не визначається чітко та не відноситься до будь-якого з видів підсудності, визнаних в юридичній літературі [18]. Стаття 317 ЦПК України закріплює можливість звернення для заявників із заявами до будь-якого суду за межами тимчасово окупованих територій не залежно від місця проживання заявника. Такий підхід законодавця уявляється логічним виходячи з наступного. Встановлення вказаних фактів та надання їм відповідного легітимного правового статусу породжує необхідність визнання правових наслідків таких фактів. Виходячи з цього, надання права на звернення до суду із заявами про встановлення фактів народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях України до будь-якого суду цивільної юрисдикції не залежно від місця проживання заявника сприяє забезпеченню фізичній особі права на доступ до правосуддя до найбільш наближеного або з інших причин зручного розташування суду з точки зору зручності забезпечення явки, надання фактичного матеріалу тощо. Аналіз судових рішень по вказаним категоріям цивільних справ, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, дозволяє зробити висновок про доволі чисельну кількість рішень судів першої інстанції по таким справам (55 тис. 523 рішення) в період з початку закріплення законодавчої можливості встановлювати такі факти органами судової влади на всій території нашої держави [19].

Частина 2 ст. 317 ЦПК України передбачає *невідкладність розгляду справ зазначених категорій* з моменту надходження відповідної заяви до суду. Така особливість розгляду справи судом не викликає необхідності завчасного та належного повідомлення учасників справи про час та місце судового розгляду, що має місце при розгляді цивільних справ, пов'язаних з необхідністю виклику до суду осіб, котрі мешкають на тимчасово-окупованій території. Збройна агресія Російської Федерації щодо України внесла зміни у особливості вчинення судами дій відносно належного інформування суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин про час та місце розгляду справи. Відсутність поштового зв'язку із тимчасово окупованими територіями робить, на жаль, неможливим «класичне» повідомлення учасників справи, які мешкають на вказаній території, шляхом надіслання судових повісток про виклик. З огляду на вказану обставину процедура виклику в суд та повідомлення про судові рішення передбачені ст. 12¹ Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та

правовий режим на тимчасово окупованій території України»¹. Особливості цих процесуальних дій полягає у їх здійсненні через оголошення на офіційному вебсайті судової влади України із посиланням на вебадресу відповідного судового акта в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Останній має бути розміщений не пізніше ніж за двадцять днів до дати судового засідання. В той же час слід визнати, що далеко не всі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, що мешкають на території України, мають достатній досвід у користуванні електронними ресурсами. Така обставина призводить підчас до фактичного не отримання особами інформації про виклик до суду. Проте органи судової влади, виходячи з нормативних приписів вищевказаного змісту, розміщують оголошення на офіційному вебсайті судової влади держави із дотриманням строків такого розміщення, що вважається належним повідомленням учасників справи про час та місце судового розгляду справи [20].

Складність доказування у цій категорії справ полягає у можливому прийнятті до уваги судом документів, виданих органами (особами), що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях. Наведене вище посилання на ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» свідчить про відсутність будь-якої юридичної сили у змісті документів, котрі виходять від нелегітимних посадових осіб та органів.

Такої позиції дотримуються іноді органи судової влади, проте висновки місцевих судів корегуються судами апеляційної інстанції, котрі ухвалюють рішення про задоволення заяв про встановлення фактів народження або смерті на тимчасово окупованих територіях². Як належні та допустимі докази судом, як виняток, враховуючи ключове значення встановлення факту народження особи для реалізації прав заявника, беруться до уваги медичне свідоцтво про народження, медичні документи, котрі видані установами, що діють на тимчасово окупованій території України, де органи влади України тимчасово не здійснюють свої повноваження, а саме відомості, що містяться у вказаних документах, та підтвердженні в сукупності та взаємозв'язку з іншими доказами по справі. Проте ч. 3 ст. 2 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих

¹ Закон України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Law of Ukraine No 1207-VII "On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine". (2014, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

² Постанова Донецького апеляційного суду від 31 березня 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88539634> (дата звернення: 09.09.2020).

Resolution of the Donetsk Court of Appeal (2020, March). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88539634>.

територіях у Донецькій та Луганській областях»¹ передбачає незаконність діяльності збройних формувань Російської Федерації та окупаційної адміністрації у Донецькій та Луганській областях за умови її суперечності нормам міжнародного права [20]. Як наслідок, будь-який акт, виданий у зв'язку з діяльністю таких утворень, є недійсним та не створює будь-яких наслідків. Виключення складають документи, які підтверджують факти народження або смерті на тимчасово окупованих територіях в Донецькій та Луганській областях за умови їх додання до заяви про державну реєстрацію народження фізичної особи та заяви про державну реєстрацію факту смерті особи.

Можливість надання юридичної сили документам нелегітимних окупаційних влад є доволі проблематичною. У зв'язку з цим світовому досвіду відомі так звані «намібійські винятки», правила яких застосовуються і у вітчизняній судовій практиці. В одній із постанов Верховний Суд вказав на заперечення відповідача про неможливість прийняття до уваги судом доказів, виданих на тимчасово окупованій території про те, що суди першої та апеляційної інстанцій обґрунтовано дійшли до наступного висновку. До правовідносин, які були предметом судового розгляду органами судової влади України, підлягають застосуванню так звані «намібійські винятки» Міжнародного суду ООН. Це означає, що документи, видані окупаційною владою, мають визнаватись за умови, якщо їх невизнання вестиме за собою серйозні порушення чи обмеження прав громадян. Справа в тім, що у 1971 р. Міжнародний суд ООН у документі «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» вказав, що держави-члени ООН повинні визнавати незаконні і недійсні триваючої присутності ПАР в Намібії, однак «в той же час офіційні дії, вчинені урядом ПАР від імені або відносно Намібії після припинення дії мандата є незаконними та недійсними, така діяльність не може застосовуватись до таких дій, як, зокрема, реєстрація народжень, смертей та шлюбів».

Розкриває цей принцип у своїй практиці і ЄСПЛ (наприклад, справи «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, § 45); «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001); «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016 р.)). Судді вказаної міжнародної судової установи вважають, що зобов'язання ігнорувати та не брати до уваги дії існуючих *de facto* інститутів та органів [окупаційної влади] далеко від абсолютного. Для людей, що мешкають на такій території, життя триває. І його потрібно зробити більш стерпним і захищеним фактичною вла-

¹ Закон України № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Law of Ukraine No 2268-VIII "On the peculiarities of state policy to ensure the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions". (2018, January). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>

дою, включаючи їх суди. Виключно в інтересах жителів вказаної території дії згаданої влади, котрі мають відношення до висловленого вище, не можуть ігноруватись третіми країнами чи міжнародними організаціями, зокрема судами, в тому числі і ЄСПЛ. Іншим чином вирішити таку проблему означало б позбавлення людей, що проживають на окупованій території, всіх прав щоразу, коли такі права обговорюються в міжнародному контексті. Це означало позбавлення їх навіть мінімального рівня прав, що їм належать. При цьому визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті у виняткових випадках при захисті прав мешканців окупованих територій жодним чином не легітимізує таку владу¹.

Вважаю за доцільне звернути увагу на відсутність у нормах цивільного процесуального права (ст. 317 ЦПК України²) обов'язковості зазначення в змісті судового рішення про встановлення факту смерті на тимчасово окупованих територіях *даних про дату та смерть особи, факт якої просить установити заявник*. З іншого боку, ч. 3 вказаної норми містить обов'язковість зазначення даних про дату і місце народження особи та відомості про її батьків.

До особливостей провадження по встановленню фактів народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях належить *обов'язковість негайного виконання* судового рішення. У зв'язку з цим оскарження акту правосуддя не зупиняє виконання судового рішення.

Судове рішення по вказаним категоріям цивільних справ є підставою для державної реєстрації народження або смерті фізичної особи за місцем ухвалення акту правосуддя. Виходячи з цього уявляється, що встановленням судовим рішенням законної сили не тягне автоматичної державної реєстрації зазначених фактів. Протилежна ситуація спостерігається при розірванні шлюбних правовідносин у судовому порядку. При цій ситуації у випадку розірвання шлюбу судом шлюбні правовідносини припиняються у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу, а не після його державної реєстрації.

ВИСНОВКИ

Викладене у даній статті не вичерпує проблеми застосування цивільного процесуального законодавства щодо правовідносин, котрі виникли на тимчасово окупованій території України із участю в цивільному процесі її громадян, що мешкають на зазначеній території. Потребує окремої уваги розгляд цивільних справ, пов'язаних із спадкуванням майна та прийняття спадщини та вищев-

¹ Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77310529> (дата звернення: 09.09.2020).

Resolution of the Supreme Court of October 22, 2018. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77310529>.

² Цивільний процесуальний кодекс України. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

Civil Procedural Code of Ukraine. (2004, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

казаних територіях, із особливостями апеляційного та касаційного оскаржень судових рішень. За межами цивільного судочинства варто дослідити також особливості вирішення спорів, пов'язаних із соціальними виплатами мешканцям тимчасово окупованих територій, із виконанням судових рішень, питання легітимності судових доручень незаконним органам, що діють на окупованих територіях (прецедент має місце¹) тощо.

Автори не претендують на остаточне вирішення поставлених у даній статті питань. Вважають, разом з тим, що проблемам застосування національного цивільного процесуального законодавства в контексті забезпечення прав і свобод суб'єктів правовідносин, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації, варто приділяти більш значну увагу на сторінках юридичної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Chornous Y. Res judicata in civil, economic and criminal proceedings in Ukraine / Y. Chornous, N. Volkova, A. Zghama, Y. Tsal-Tsalko, O. Tsybul'ska. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 10, No 3. P. 753–761.
- [2] Bobryk V. I. (2020). The concept and attributes of justice in civil cases under the procedural law of Ukraine / V. I. Bobryk, V. M. Makhinchuk, O. A. Chernenko, H. O. Reznik. *Asia Life Sciences*. 2020. Vol. 1. P. 113–131.
- [3] Korolenko V. M. Oral hearing of a civil case in the context of the right to a fair trial / V. M. Korolenko, I. V. Kryvosheina, B. K. Levkivskiy, S. I. Marchenko, O. O. Otradenova. *Asia Life Sciences*. 2020. Suppl. Vol. 22(1). P. 95–112.
- [4] Berestova I. Preliminary requests of the courts on the constitutionality of the rule of law as an element of relationship between civil and constitutional processes / I. Berestova, O. Khotyn'ska-Nor, Y. Prytyka, A. Biryukova, I. Lytvyn, *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. Vol. 23, No 3. P. 1–10.
- [5] Lapkin A. (2019). Compensation for damage caused by offences as the way of protection of victims' rights (on the example of Ukraine): The economic and legal aspects / A. Lapkin, V. Maryniv, D. Yevtieieva, A. Stolitnii, A. Borovyk. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22, No 3. P. 10.
- [6] Гусаров К. В. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України. Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку: матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 98-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 22–27.
- [7] Справа «Лоїзиду проти Туреччини». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Loizidu_vs_Turkey.pdf (дата звернення: 18.10.2020).
- [8] Справа «Юдженія Мішелідоу, Міхаель Тимвіос та Дімейдс проти Туреччини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_201 (дата звернення: 18.10.2020).

¹ Ухвала Фастівського міськрайонного суду Київської області від 21 серпня 2020 р. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/91147130?fbclid=IwAR0C5uazgu0ha5yuzjGnXu0aEbRti6_9HyzM-1HIKIB-Kw9Gm-4VghxIb7w (дата звернення: 09.09.2020).

Decision of the Fastiv City District Court of the Kyiv Region of August 21, 2020. Retrieved from http://reyestr.court.gov.ua/Review/91147130?fbclid=IwAR0C5uazgu0ha5yuzjGnXu0aEbRti6_9HyzM-1HIKIB-Kw9Gm-4VghxIb7w.

- [9] Рішення у справі «Кіпр проти Туреччини». Комюніке Секретаря Суду. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381> (дата звернення: 18.10.2020).
- [10] Picht P. G., Studen, G. Civil Law. In: Thommen, M. Introduction to Swiss Law. Berlin: Carl Grossmann Verlag. 2018. 785 p.
- [11] Raff M. The importance of reforming civil law in formerly socialist legal systems. *International Comparative Jurisprudence*. 2015. Vol. 1, No 1, P. 24–32.
- [12] Рішення Великої палати у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_344 (дата звернення: 19.10.2020).
- [13] Christou M. Cyprus and the Politics of Memory. *The Cyprus Review*. 2014. Vol. 26, No 1. P. 249–252.
- [14] Χατζημηχαήλ Ν. Ε. Βασική Κυπριακή Νομοθεσία (39 κωδικοποιημένα νομοθετήματα όλων των κλάδων του δικαίου. Κύπρος: Πανεπιστήμιο Κύπρου – Νομική Βιβλιοθήκη. 2017. P. 1664.
- [15] Комаров В. В. Метод правового регулювання гражданских процессуальных отношений: дисс. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1980. 161 с.
- [16] Данильян О. Г. Організація та методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Право. 2017. 448 с.
- [17] Комаров В. В. Окреме провадження: монографія / В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова // Харків: Право. 2011. 312 с.
- [18] Комаров В. В. Курс цивільного процесу: підруч. / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова. Харків: Право. 2011. 1352 с.
- [19] Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2020).
- [20] Оголошення про виклик до суду. URL: https://court.gov.ua/sud0590/gromadyanam//gontarenkovv_gontarenkoio_gontarenko_ov_3686_1 (дата звернення: 19.10.2020).

REFERENCES

- [1] Chornous, Y., Volkova, N., Zghama, A., Tsal-Tsalko, Y., & Tsybulska, O. (2019). Res judicata in civil, economic and criminal proceedings in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 10(3), 753-761.
- [2] Bobryk, V. I., Makhinchuk, V. M., Chernenko, O. A., & Reznik, H. O. (2020). The concept and attributes of justice in civil cases under the procedural law of Ukraine. *Asia Life Sciences*, 1, 113-131.
- [3] Korolenko, V. M., Kryvosheina, I. V., Levkivskiy, B. K., Marchenko, S. I., & Otradnova, O. O. (2020). Oral hearing of a civil case in the context of the right to a fair trial. *Asia Life Sciences*, Suppl 22(1), 95-112.
- [4] Berestova, I., Khotynska-Nor, O., Prytyka, Y., Biryukova, A., & Lytvyn, I. (2020). Preliminary requests of the courts on the constitutionality of the rule of law as an element of relationship between civil and constitutional processes. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 23(3), 1-10.
- [5] Lapkin, A., Maryniv, V., Yevtieieva, D., Stolitnii, A., & Borovyk, A. (2019). Compensation for damage caused by offences as the way of protection of victims' rights (on the example of Ukraine): The economic and legal aspects. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 22(3), 10.
- [6] Gusarov, K. V. (2020). Peculiarities of proceedings in cases of establishing the fact of birth or death in the temporarily occupied territory of Ukraine. *Civil law of Ukraine: new chal-*

- lenges and prospects for development: Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference dedicated 98th Anniversary of the birth of Doctor of Legal Sciences, Prof., Corresponding Member of Academy of Sciences of the UkrSSR V. P. Maslov* (February 28, 2020) (pp. 22-27). Kharkiv: Pravo.
- [7] The case of Loizidu v. Turkey. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Loizidu_vs_Tyrkey.pdf.
- [8] Case of Eugenia Michelidou, Michael Timvios and Dimaidis v. Turkey. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/980_201.
- [9] Judgment in the case of Cyprus v. Turkey. Communiqué of the Registrar of the Court. Retrieved from <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381>.
- [10] Picht, P. G., & Studen, G. (2018). Civil Law. In: Thommen, M. *Introduction to Swiss Law*. Berlin: Carl Grossmann Verlag.
- [11] Raff, M. (2015). The importance of reforming civil law in formerly socialist legal systems. *International Comparative Jurisprudence*, 1(1), 24-32.
- [12] Judgment of the Grand Chamber in the case of Ilashka and Others v. Moldova and Russia. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_344.
- [13] Christou, M. (2014). Cyprus and the Politics of Memory. *The Cyprus Review*, 26(1), 249-252.
- [14] ζατζημηχαήλ, Ν. Ε. (2017). *Βασική Κιπριακή Νομοθεσία (39 κωδικοποιημένα νομοθετήματα όλων των κλάδων του δικαίου)*. Κύπρος: Πανεπιστήμιο Κύπρου – Νομική Βιβλιοθήκη.
- [15] Komarov, V. V. (1980). *Method of legal regulation of civil procedural relations* (Candidate dissertation, F. E. Dzerzhinsky Law Institute of Kharkov, Kharkov, Ukraine).
- [16] Danilyan, O. G., & Dzoban, O. P. (2017). *Organization and methodology of scientific research*. Kharkiv: Pravo.
- [17] Komarov, V. V, Svitlychna, G. O., & Udaltsova, I. V. (2011). *Separate proceedings*. Kharkiv: Pravo.
- [18] Komarov, V. V., Bigun, V. A., & Barankova, V. V. (2011). *Course of civil process*. Kharkiv: Pravo.
- [19] Unified State Register of Court Decisions. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
- [20] Announcement of a summons to court. Retrieved from https://court.gov.ua/sud0590/gromadyanam//gontarenkovv_gontarenkoio_gontarenko_ov_3686_1.

Костянтин Володимирович Гусаров

Доктор юридичних наук, професор

Завідувач кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Олександр Ігорович Попов

Кандидат юридичних наук

Доцент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Konstantyn V. Gusarov

Doctor of Legal Sciences, Professor
Head of Department of Civil Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Oleksandr I. Popov

Candidate of Legal Sciences (PhD)
Associate Professor of the Department of Civil Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Стаття надійшла / Submitted: 18/06/2020

Доопрацьовано / Revised: 09/10/2020

Схвалено до друку / Accepted: 10/12/2020